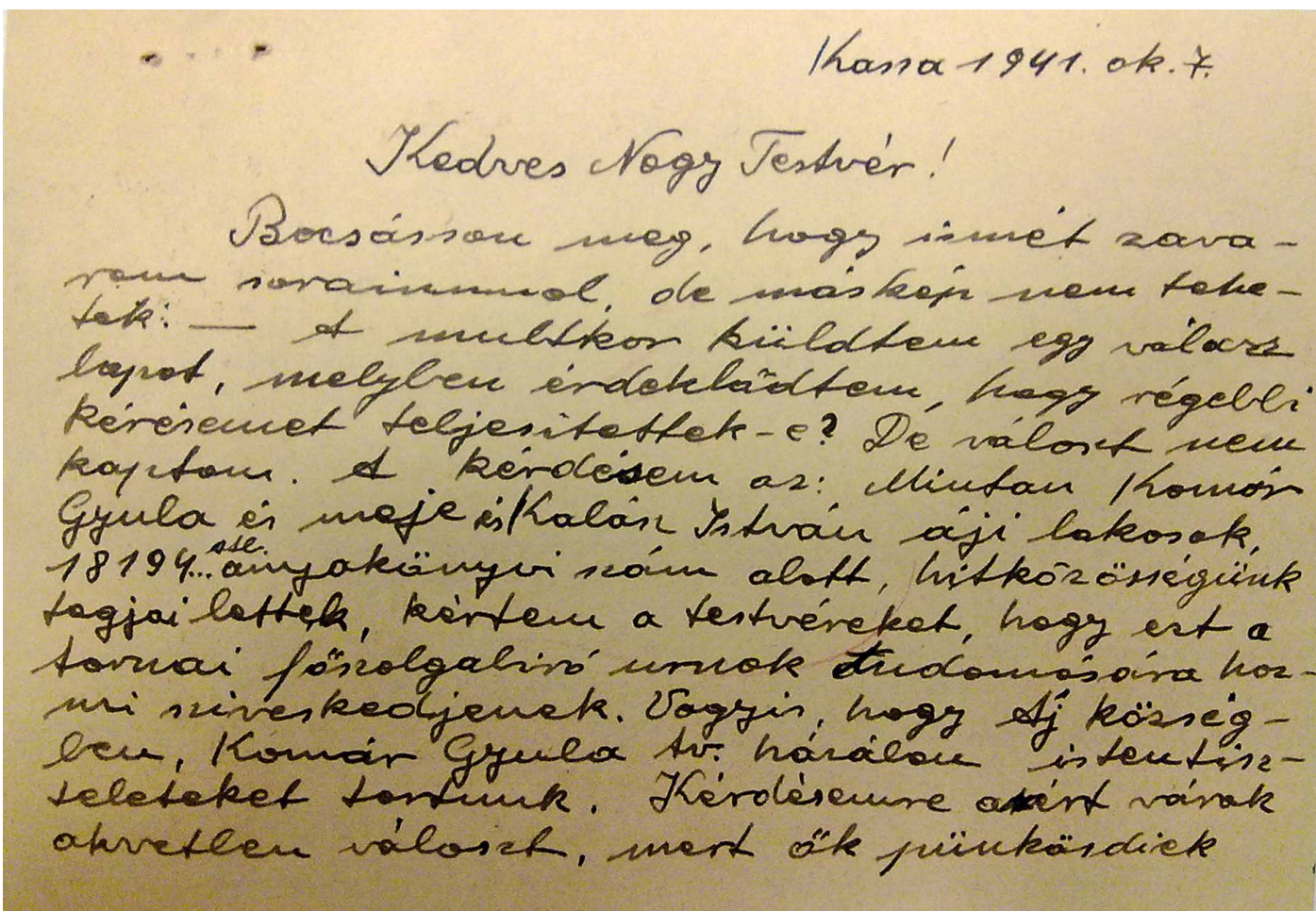

Ifj. László Gábor

Baptista Trianon, baptista revízió

A kisegyházak történetének – elsősorban szervezeti-intézményi gyengeségük, ezt ellensúlyozó erős vezéregyéniségeik okán, illetve a tételes, kodifikált vagy régi hagyományként bevett dogmatika hiánya miatt – jellemző mozzanatai a belső szakadások és egyesülések. Ha úgy tetszik, létezésük fel-fogható saját integritásuk – részben külső hatások révén való – megkérdőjeleződésének és áldozatok, változások révén való ismételt megfogalmazásának a felekezet körülményeitől és saját jellegzetességeitől függő gyakoriságú ciklusaiként, amelyek egyszerre hordozzák magukban a lehetőséget az *ecclesia semper reformanda* gondolatának megvalósulására és pusztá ellenségeskedésre, fragmentálódásra.

A kárpát-medencei baptisták történetében e belső folyamatok mellett azonban ellenállhatatlan külső erők is bele-szóltak a felekezeti egység alakulásának dinamikájába. A trianoni határátrendezés minden bizonnyal e hatások legjelentősebbike. E tanulmányban a békediktátum hatásait foglalkoztatjuk össze az egyes országokba szakadt baptista csoportok eltérő fejlődése legfontosabb pontjainak felvázolásával, illetve bemutatjuk a revíziós politika eredményeként az országhoz visszatért területeken élő baptistáknak az anyaországi közösségbe való betagozására tett kísérleteket és azok eredményét.

A téma szakirodalmi feldolgozottsága meglehetősen csekély. A felekezet történetét általánosságban feldolgozó munkák mellett csak néhány, a Baptista Teológiai Akadémia hallgatói által írt szakdolgozat elejtett adataira, kisebb-nagyobb kéziratokra és – általában egy-egy gyülekezet történetét feldolgozó – emlékkönyvekre támaszkodhattunk.

A kutatásnak két forrásbázisa volt: a Baptista Levéltárban őrzött iratok és a felekezet korbéli folyóiratai. A levéltárban a magyarországi baptisták központi intézményeinek és néhány gyülekezetének anyagát őrzik – a korszakra vonatkozóan főleg a konfliktuskezeléssel és szervezeti igazgatással kapcsolatos szervek levelezése maradt fenn, az is igen hiányosan. Döntő többségük most került először felhasználásra.

A folyóiratok két szempontból érdekesek: egyrészt számos olyan eseményről tudósítanak, alkalmasint rövid jegyzőkönyvi kivonatokkal, amelyekről az iratanyagban nem találtunk említést, másrészt a közösség ideológiájáról és arculatáról gyakorlatilag ezek az egyetlen – noha nem „politikai” befolyástól mentes – forrásaink. Szisztematikus és kritikus átnézésük elengedhetetlen a korszak megismeréséhez.

Trianon és a maradék Magyarország baptizmusa¹

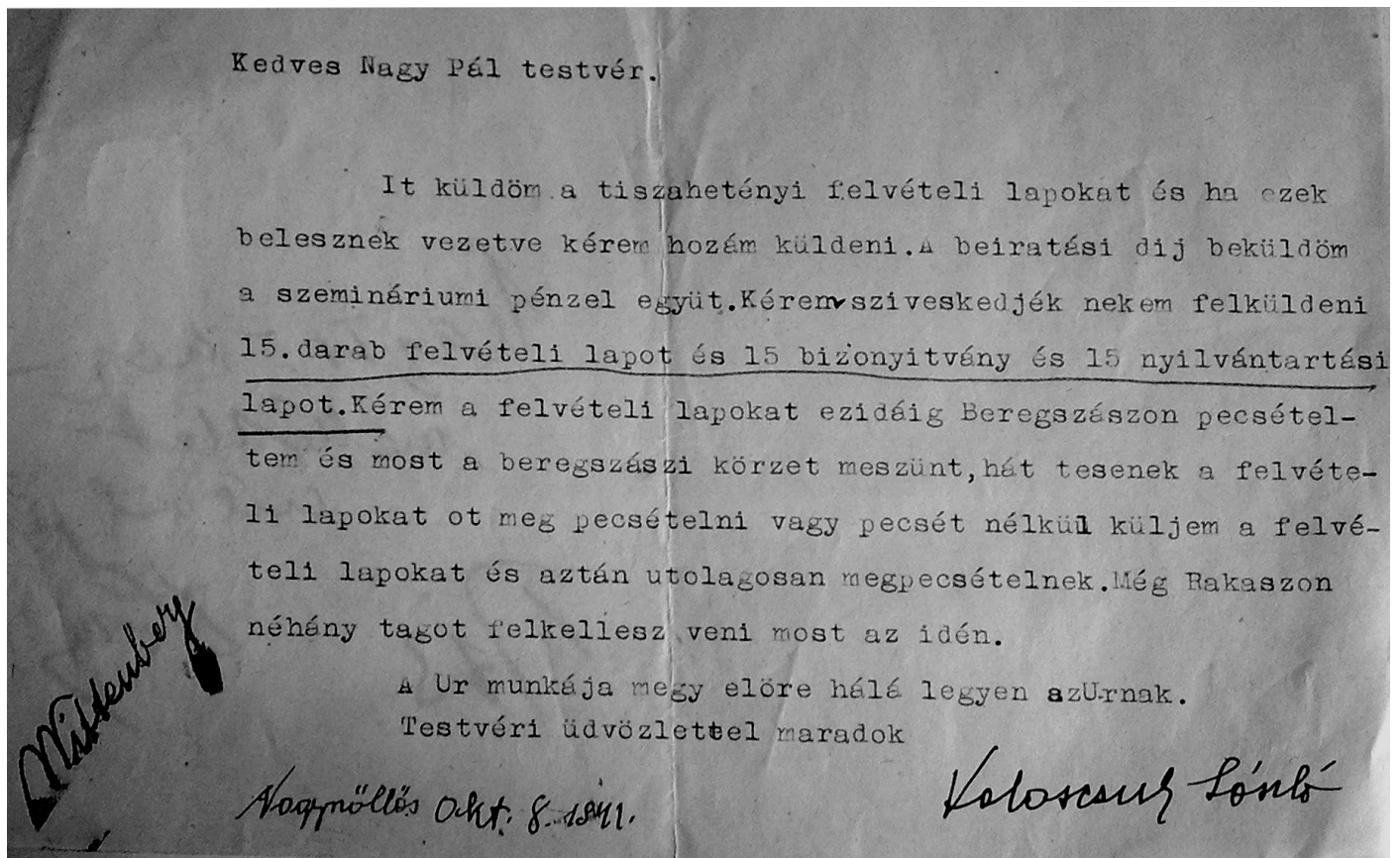
A Kárpát-medencében 1846-ban jelentek meg az első baptista hitvallók. A felekezet meg-megtorpanó, kezdetben német irányítású missziója az 1870-es évek közepétől lendült fel, s az 1910-es népszámlálás már 17 ezernél is több tagot tartott nyilván sorai között, amely a következő tíz évben további 7 ezerrel szaporodott.² Hozzávetőlegesen 45 százalékuk volt

magyar, 40 százalékuk román, 10 százalékuk német és szlovák. Zömük a Tiszától keletre az Alföldön és Erdély nyugati területein élt, de jelentősek voltak a székelyföldi, a Pest környéki és a dél-dunántúli csoportok is.³

A Magyar Királyságban élő baptisták személyi és elvi, illetve csekély részben nemzetiségi különbségekre visszavezethető okok miatt két, párhuzamosan kiépült szervezeti rendszerrel bíró szövetségbe tömörültek. A kettő közül a Szabad Baptista Szövetség, amely a Dunántúlon és Erdélyben volt a legerősebb, az el nem ismert felekezetek közé tartozott. A másik, népesebb csoport 1905 óta az elismert felekezeti státusz előnyeit élvezte. Gyülekezetei kettős struktúrába tömörültek: egyházi értelemben, külső ügyekben a Baptista Hitközség Budapest (továbbiakban: Hitközség), befelé, saját ügyeik intézésére pedig a Magyarországi Baptista Gyülekezetek Szövetsége (továbbiakban: Szövetség) volt az illetékes szervük.⁴

A baptisták Trianonja legalább annyira komoly kihívásként és megpróbáltatásként érte a felekezetet, mint az ország egészét. A békediktátum egyharmadára apasztotta a megmaradt Magyarország baptistáinak létszámát. A *Békehírnökben* megjelentetett statisztika szerint 1920-ban 49 körzet 321 gyülekezetében összesen 7542 tag vallotta magát baptistának az új határok között.⁵

Ez a szám már nem egyik vagy másik irányzatot írja le – a Magyarországi Baptista Gyülekezetek Szövetsége és a Szabad Baptista Szövetség ugyanis 1920. szeptember 1. és 3. között Vésztőn tartott közös konferenciáján egyesült az elis-

mert baptisták jogállásának és a Hitközség jogi fennhatóságának platformján.⁶ Az el nem ismert csoport az új határok között valószínűleg életképtelenül kicsiny lett volna, korábbi nagy tekintélyű vezetőit pedig elveszítette.⁷ A határváltozások nélkül valószínűleg sokkal tovább váratott volna magára ez az egyesülés. Budapest ezt követően mind létszámában,⁸ mind szervezetenként vízfej jellegű központtá vált – ugyanakkor az átmenetileg lecsökkent adminisztrációs terhek nagy megkönnyebbülést jelentettek az alulméretezett, ám egyre inkább szakosodó igazgatási apparátus számára.

Az új határok a magyarországi baptisták gondolkodását is a társadalom többségéhez hasonlóan formálták. A felekezet nem utasította el a revíziós politika célkitűzéseit és lépéseit, sőt, sok tekintetben azonosult azokkal.⁹ Az idő előrehaladtával egyre szervezettebb részévé lett a baptista ideológiának a hazafiság értéke. Ezt a folyamatot előkészítette és megkönnyítette a felekezet vallásosságának az a jellemzője, miszerint a baptista missziós elhivatottságnak mindig voltak patrióta elemei – a „beteg hazán”, a lelkileg kiüresedett tömegek miatt rosszra fordult nemzetsorson is javítani akart a közösségének tanításait terjesztő és megélő egyháztag.

Nemcsak a központi lapok hasábjain jelentek meg ezek a gondolatok, hanem konkrét cselekvésekben és elvárásokban is megmutatkoztak. Hazafias ünnepélyeken, himnusszal záródó istentiszteleteken keresztül liturgikus színezetet is nyert a revíziós gondolkodás, de verseken, színdarabokon keresztül a felekezeti kultúrának is részévé vált.¹⁰ Egy téren azonban markánsan különbözött a baptista nacionalizmus az általános tendenciáktól: nem vette át annak „negatív” vonásait. Már csak saját nemzetiségi híveire való tekintettel sem közvetített a szomszédos nemzetiségekkel kapcsolat-

ban negatív felhangú üzeneteket, még megnevezésükben is folyamatosan megmaradt a semlegesebb hangulati töltetű szlovák, román, stb. elnevezéseknél. Ugyanez igaz a zsidókkal szemben elfoglalt álláspontra is. Nem jelenti ez persze a nemzetiségi ellentétek százszázalékos hiányát minden egyes tag esetében. Időnként olvasunk antiszemitizmusról,¹¹ szlovák-magyar összezőrdülésekről,¹² vagy megfordítva: a német¹³ és a román¹⁴ nacionalizmus előretöréséről. A felekezet viszont programszerűen ezek megszüntetésére törekedett.¹⁵

A revíziós törekvések pártolása – kiegészülve az ateista Szovjetunió térhódításától való félelemmel,¹⁶ valamint azzal a törekvéssel, hogy minél kevesebb támadási felületet biztosítsanak a baptistákat bizalmatlanul szemlélő hatósági személyeknek – alapvetően lojálisá tette a baptista felekezetet a Horthy-rendszer iránt. (Ez azonban nem jelentette például a szociális problémáktól való elfordulást, sőt, vannak kifejezetten szocialista eszméket valló baptistái is a kornak,¹⁷ de a felekezet a társadalmi nehézségek megoldását elsősorban az ország lelki megváltásától, a szolidaritás fokozásától várta.) A „jó állampolgári” reflexek kialakulása az „adjátok meg a császárnak, ami a császáré” elvvel teológiai megalapozást is nyert. A kormányzó gyakran mint őrálló, bibliás fejedelem jelenik meg a *Békehírnök* hasábjain,¹⁸ de nem csak a propagandaértékkel bíró színtereken van ez így. Az például, hogy megemlékeznek születése napjáról, nemcsak kifelé szóló üzenetként fogalmazódott meg, hanem zárt körű, nyilvánosságnak nem szánt jegyzőkönyvekben is helyet kapott.¹⁹

Hasonlóan kettős, a cél helyesléséből és félelem diktálta érdekből eredő állásfoglalással találkozunk a háború kérdésében is, bár jelen esetben talán erősebb az utóbbi motiváció. A pacifista, „honvédelmi érdekeket veszélyeztető” felekeze-

783 37.

Nagyságos
Dr. Simionca György ügyvéd urnak
Oradea
Parcul Eminescu 36.

Kedves Simionca Testvér!

Amikor a kurtioszi imaház ügyében Budapesten járt, átadtam a Testvérnék a

oșermói /Cermei/
garbai /Gurba/
nagylaki /Nadlac/
ópécakai /Pecica/ és
somoskeszli /Somosches/ imaházak átírásához szükséges beleegyező meghatalmazást. Régebben pedig kiadtam a

kalodvai /Cladova/
marosborsai /Barzava/
máriaradnai /Radna/
ópálosi /Paulis/ és
sistaróci /Sistarovat/ ingatlanok átírásához szükséges beleegyezői meghatalmazást is.

Miután a fentebb felsorolt ingatlanok átírásának a megtörténtéről mindeztideig semmilyen értesítést sem kaptunk, szeretettel felkérem, hogy megnyugtató válaszunkra szíveskedjék közölni velünk, hogy hogyan is áll ennek a 11-nek, meg a Romániában levő többi /kb 43/ ingatlanok az átírási ügye.

Szíves felvilágosító sorainak elvartában szeretettel üdvözljük kedves mindnyájukat.

Budapest, 1937. augusztus 25.

hitközségi elöljáró

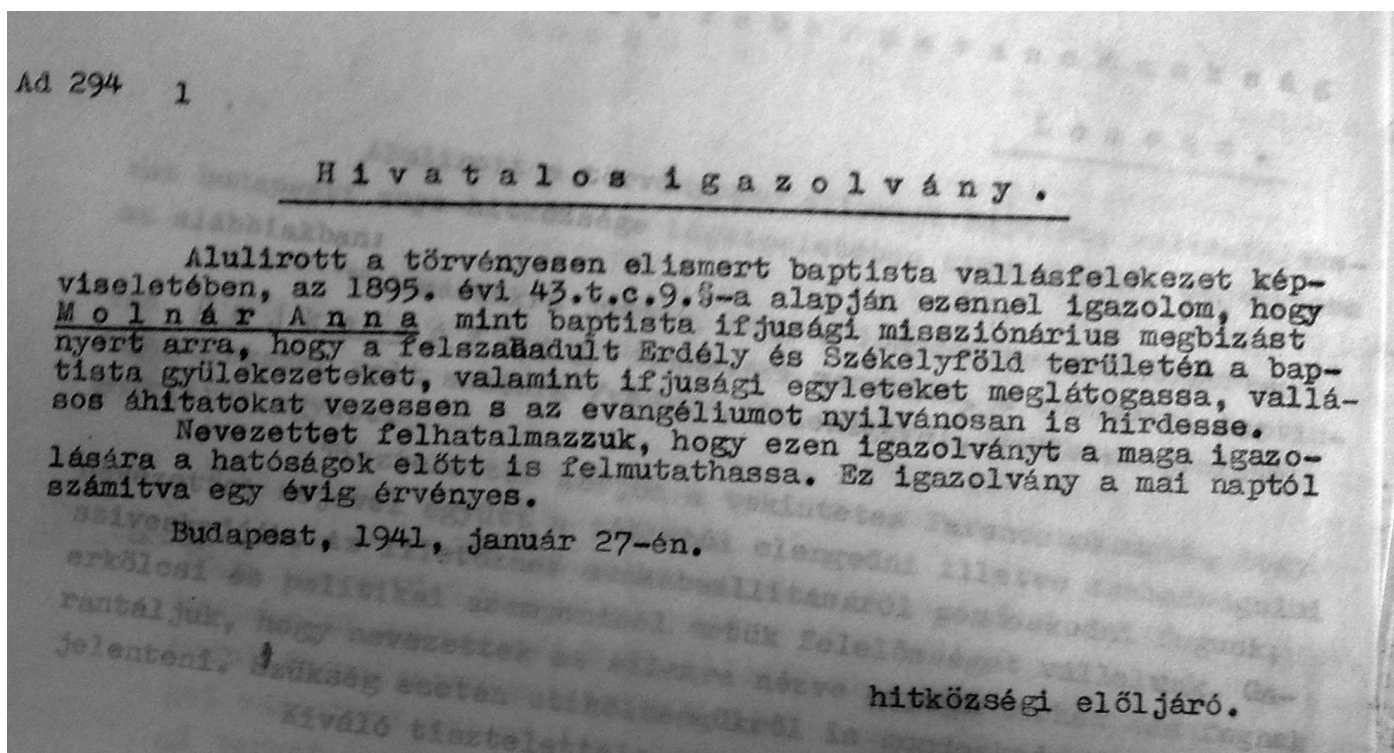
neplése azonban minden érdektöltet nélkül, őszinte örömmel történt.²⁴

A határon túli magyar baptisták szervezeti változásai

Nem csupán létszámában, hanem szervezeti és intézményi struktúráiban is súlyosan érintette Trianon a határon túlra szakadt baptistákat. A Szövetséghez tartozó gyülekezetek korábban jogállásukat *de iure* mint a Hitközség filiái nyerték el.²⁵ Budapesten vezették az anyakönyvezést s minden olyan ügyet, mely nem tartozott a gyülekezeti autonómia hatáskörébe. A gyülekezeti ingatlanok többségének tulajdonosa is a Hitközség volt, kivételt csak a gyülekezeti névhordozókon keresztül megszervezett, csekélyebb számú tulajdonlás jelentett.²⁶ Mivel nem voltak ütöképes középszintű szervezési egységek a Szövetség struktúrájában, az azonos jogállású körzeteknek maguknak kellett új keretek közé orientálódnuk az új, ellenséges környezetnek számító államokban. Az el nem ismert baptisták is elveszítették szellemi és irányítási központjukat, Budapestet, bár e csoport gyülekezetei – főleg Erdélyben – jelentős, szemé-

lyi alapokon álló helyi igazgatással bírtak. A körzetek önálló gazdálkodása miatt pénzügyi szempontból kevésbé viselte meg az elszakadt közösséget a területvesztés, annál fájóbb volt azonban a magyar nyelvű budapesti teológiai képzési lehetőség elvesztése. A jóval nemzetközibb, gyakran a hamburgi baptista szemináriumban tanuló németeket, a Bukarestben lehetőséghez jutó, illetve a tengerentúlra is támaszkodó románokat ez kevésbé érintette.

A határon túlra szakadt baptisták nem csupán területileg és szervezetileg szakadtak el az anyaországi tagságtól és központtól, de az új helyzetbe alkalmazkodva tudatosan függetlenedtek is korábbi kereteiktől. A helyi-közzel, levelekkel, látogatásokkal és a nemzetközi baptista szervezetek nyújtotta lehetőségek kihasználásával ápolt, tartott kapcsolatok alig bírtak bármiféle irányító funkcióval – erre a határ

egyik oldalán sem mutatkozott sem igény, sem lehetőség. Az elszakadt területeken az addig magától értetődően nemzetek feletti, területileg is átfogó szervezetek helyébe új megoldások léptek, melyeket részben a nemzetiségi arányok diktáltak. Nem szabad azonban azt sem figyelmen kívül hagyni, hogy az egyházjogi szabályozás alapja mind a jugoszláv államban, mind Csehszlovákiában, időről időre pedig Romániában is az 1894–95. évi törvények alapján történt, s a baptisták státusát is helyenként és koronként az 1905. évi 77.092 sz. VKM rendeletben foglaltakhoz igazították.

A Délvidék baptistái vesztek legtöbbet az impériumváltással. Egy több tízezres, szervezett felekezet részéből egy néhány száz fős, szervezet- és intézményrendszer nélküli, roppant vegyes nemzetiségű „szektává” süllyedtek. Komoly hatósági üldözést ugyan nem szenvedtek, a jugoszláv egyházpolitika horizontján a kis szektáknál sokkal nagyobb horderejű kérdések mozogtak, viszont a helyben domináns egyházak hátrányos intézkedései ellen sem volt hová fordulniuk. A magyarok a Szövetség, a németek döntően az el nem ismertek kötelékébe tartoztak korábban,²⁷ a szerb, horvát és a legnépesebb szlovák baptisták mindkét csoport tevékenysége által érintve voltak.²⁸ A gyülekezeteket jórészt nemzetiségi alapon igyekeztek körzetiesíteni, ám ez csak részben valósulhatott meg – mindvégig maradtak nyelvileg vegyes közösségek. Ez csak a helyi lelkészek, szolgálattevők többnyelvsége miatt nem jelentett megoldhatatlan problémát.

Össz nemzetiségi missziós alapot és konferenciajellegű közös szervezetet próbáltak kiépíteni a '20-as évek első felében. 1924 szeptemberében ez sikerült is, vegyes nemzetiségi vezetéssel – de nem tudjuk, hogy az a felállás milyen szerepet játszott a gyülekezetek életében. Meghatározóbbnak bizonyult a magyar és német tagság szövetségkötése 1931-ben, ami a Donaulander Mission nevű baptista szervezet támogatásaihoz is megnyitotta az utat a magyarok számára.²⁹ E szervezeti háttér ellenére az egyes nációk saját magukat képviselték

a hatóságok előtt, s ügyeiket maguk intézték. A magyarok számára ennek kerete 1933-tól 1940-ig a Jugoszláviai Magyar Baptista Egyházi Hitközség volt – valószínűleg ekkor kerültek át a korábban a kikindai német körzethez tartozó bánási magyar gyülekezetek a bácskai magyar körzethez.³⁰

Erdély már Trianon előtt is élvezett némi szervezeti önállóságot a Szövetség keretein belül, 1917-ben pedig az elismertek országos egyetértéssel elhatározták egy új hitközség életre hívását az egyértelműen vezető szerepű Nagyvárad központtal, mely a Tiszától keletre eső területek baptistáinak hatóság előtti ügyeiben lett volna illetékes.³¹ A háborús viszonyok miatt erre végül nem került sor.

Az erdélyi baptisták által alapított, regáti területeken működő öt, román és német gyülekezet a határok átrajzolásakor mintegy kétszáz főt számlált. Egyik vezetőjük, *Constantin Adorian* lesz majd a kezdeményezésükre létrehozott Romániai Baptista Szövetség (továbbiakban: Romániai Szövetség) első vezetője, melyhez talán már a legelső pillanatban csatlakoznak a dobrozdtsai gyülekezetek is. Az erdélyi románokkal 1919 májusában veszik fel a kapcsolatot, a bukovinai harminc szörványgyülekezet, hasonlóan kicsiny létszámmal, 1922 márciusában csatlakozott hozzájuk.³²

Az új román állam soknemzetiségű baptizmusának súlypontja Erdély volt a maga kb. 15-16 ezer tagjával, melyből hozzávetőlegesen 5500 fő lehetett magyar.³³ A már Trianon előtt is sok tekintetben önállóan szervezkedő román közösségek, melyeket az elismert-el nem ismert választóvonal sem érintett olyan mélyen, hamarosan csatlakoztak a Romániai Szövetséghez. Ahol vegyesen éltek magyar és román baptisták, a magyarok inkább a nemzetiségi alapú különválás mellett döntöttek létszámhátrányuk miatt.³⁴

Erdély magyar baptistái között egészen 1929-ig fennállt az elismertek és szabad baptisták kibékíthetetlen ellentéte. A még 1912-ben Kornya Mihály által alapított Bihar-Szilágyi Szövetség 102, egy tömbben elhelyezkedő gyülekezetéből lett

1919 decemberében Szabad Baptista Szövetség.³⁵ Az ismételt egyesülési törekvések az Elismert Baptista Szövetséggel, ahová a nagyváradi, körösvidéki, érmelléki, kalotaszegi és székyföldi körzetek tartoztak,³⁶ nem jártak eredménnyel.

Ezt a megosztottságot még nehezebbé tették a kettős: nemzetiségi és vallási kisebbségi lét nehézségei. Az ortodoxia hívei között teret nyerő baptistákban magyar ügynőket látó román politikum által időről időre meghozott korlátozó vagy betiltó rendeleteket csak külföldi beavatkozás – a Baptista Világszövetség és a Déli Baptista Szövetség nemzetközi tiltakozó kampánya tudta semmissé tenni. A Baptista Világszövetség kérése volt, hogy a romániai baptisták szerveződjének közös unióba, melynek képezzék külön osztályát a magyarok.

Ezek a nehézségek is segítettek abban, hogy végül létrejöjjön a Romániai Magyar Baptista Szövetség (RMBSZ). Ennek keretein belül 12 területi alapú hitközséget szerveztek. A szépen haladó intézményesülést és egységesedést azonban a vezérlő Nagyváradi Hitközségben lezajló, az állami döntőbíráskodás szükségességéig elfajuló személyi ellentétek szakították meg. Ennek eredményeképp 1940-ben, a visszacsatoláskor három, egymással földrajzi-történeti-személyi okokból szemben álló irányzata volt az erdélyi baptistáknak, Nagyváradon pedig két ellenséges gyülekezet.

Talán Csehszlovákiában volt legkevésbé nehéz a sorsa a baptista közösségnek. *Alexovits György* a Csehszlovákiai Baptista Szövetségnek, a Jednotának a korszakban folyamatosan tagja volt, mely szervezetben külön magyar tagozatot építettek ki.³⁷ Kárpátalján egyáltalán nem volt semmiféle struktúrája a baptistáknak – a lassú gyarapodást a magyar

Stumpf Jenő és a prágai baptisták helyi képviselője között a gyülekezetek vezetéséért zajló küzdelem árnyékolta be, mely mögött talán a Stumpfot támogató amerikai Déli Baptista Szövetség, és a másokat preferáló Donaulander Mission közti ellentét is ott állhatott.³⁸

A reintegráció

Az első bécsi döntés eredményeképp négy baptista csoport tért vissza az anyaországhoz: *Alexovics György* felvidéki negyedi körzete mintegy 150 taggal és 18 (szórvány) állomással, a losonci 50-60 fős szlovák gyülekezet a magyar szórványaiával, a kassai kis közösség néhány tucat tagot számláló környezetével,³⁹ és Kárpátalja, ahol *Stumpf* kezelésében 48 magyar és 8 ruszin gyülekezet állt.⁴⁰

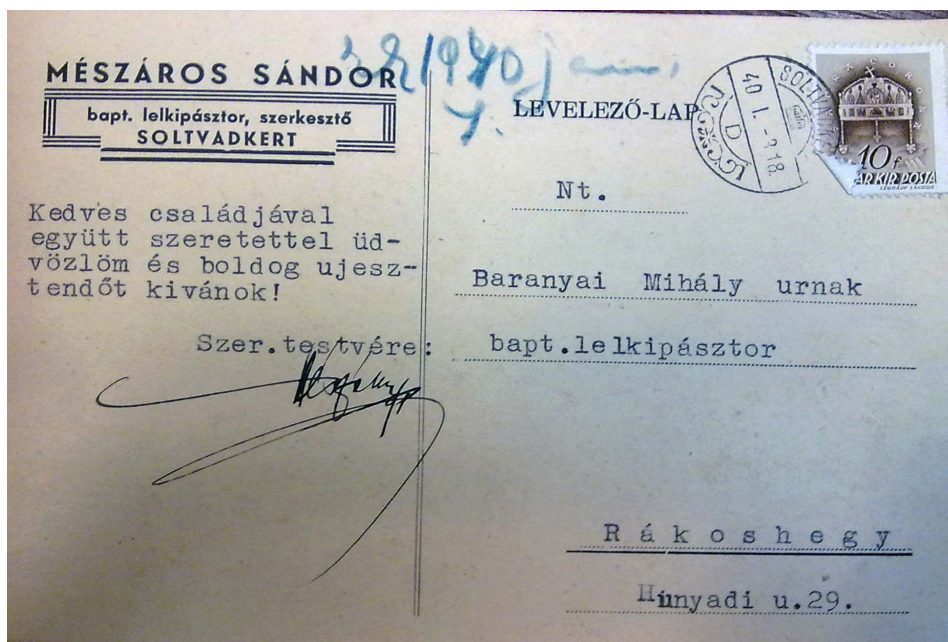
Észak-Erdély és a Székelyföld visszatérésekor az alábbi hitközségek tértek vissza az anyaországhoz: a Szatmári, a Nagyváradi, a Nagyváradi „Betlehem”, a Szilágynagyfalui, a Szilágyballai, az Érszőlősi, a Nagyszalontai, a Fugyivásráhegyi és a Brassói Baptista Hitközség magyar nyelvű hitközség volt. Román nyelvű hitközségből négy került Magyarországhoz: a Nagyváradi, a Szatmári, a Kolozsvári és a Maroshévízi Román Baptista Hitközség.⁴¹ Nagyszalonta esetén a határ levágta a körzet összes állomását, csak a névadó község maradt meg, Brassó esetében pedig éppen fordítva történt. Az Arad, a Temesvár környéki és a Zsil völgyében lévő magyar baptista gyülekezetek nem kerültek vissza az anyaországhoz. E közösségek tagjainak létszámát a hiányos statisztikák miatt csak közelítőleg tudjuk meghatározni, a szám valahol ötezer fölött lehetett.⁴²

Soltvadkert, 1940. jan. 3. -

Kedves Testvérem!

B.lapjára szeretettel értesítem, hogy én - sajnos, amint szóbelileg is említettem, nem tudok vállalni semminemű munkát. Beregszász vidékére és Sallai tv. nek is ezt megírtam. Gyülekezetem nem enged ennyi utra. Noszvajon a hó 24-28-ig tartunk a környéki tanítók részére tanfolyamot, azon én is részt veszek. Miután csak szakelőadások lesznek, így Mészáros L. tv. nem hívhatom meg. A bizottság tagjai vesznek ezen részt.

Ugyancsak nem tudom elvállalni a Nagydobos és Nagyvársányi körzetek hitmélyítését sem. Én valószínű febr. ban mehetek Czine tv. körzetébe vas. isk. látogatás céljából. Erre az utamra, hogy kit viszek magammal még nem tudom. Ha ez az alkalom megfelelő lenne erre a célra is, akkor benne vagyok. De mondom, jobban vas. isk. jellege lenne az én utamnak. Jobb szeretném, ha a hitmélyítő alkalmakat más valaki végezné el.

A Délvidéken, részben anyanyelvi, részben területi alapon szervezve, hozzávetőlegesen 250 magyar, 850 szlovák, 600 szerb–horvát, 475 német és 125 román baptista várta ügye rendezését.⁴³

A visszacsatolt területek és az anyaország tagsága közötti egység kialakítása valószínűleg egyetlen felekezetnek sem került annyira erőfeszítésébe, mint a baptistáknak. A bevett felekezetek „önműködő” hierarchiájában nem volt nehéz összeilleszteni a korábban eleve összeálló egységeket. A legtöbb kiségyház, ha a betiltó rendelkezések mellett egyáltalán volt még kilátása ilyen tevékenységre, a kis létszám és a jogi szabályozatlanság okán pusztán személyes interakciókon keresztül megoldhatta ezt a kérdést. A metodista közösség, mely viszonylag szabadabban működhetett, szabványosított felépítésével szintén leküzdötte az akadályokat szolgálattvók kirendelésével és néhány közös konferenciával.⁴⁴

A baptista felekezet azonban sajátos helyzete miatt nem érthette be ennyivel és nem érhetett célt ilyen könnyen, leginkább szervezeti téren nem. A sajátos jogi felállás és az ebből fakadó felelősség⁴⁵ kényszerítette Budapestet arra, hogy a visszatért területek közösségeit az 1905-ös elismerés és a Horthy-rendszer szektapolitikája ellenében folytatott jogvédő harcban⁴⁶ kialakított szűk „biztonsági zónába” terelje. Ehhez azonban át kellett gyúrnia és a maga rendszerébe beintegrálnia a visszatért területek más jellegű szervezeti rendszerét.

A magyarországi elismert baptista szervezetnek a Monarchia alatt kialakult képét, a gyülekezeti (körzeti) autonómiák laza kapcsolatban álló szövetséget a külső kihívások kényszerítették egy hatékonyabb, központosított formába való átmenetre. A Szövetség egyik újítása a fizetett (szak)apparátussal dolgozó Központi Iroda megeremtése és megerősítése volt. A Szövetségnek az országos közgyűlés által legitimált bizottságai lassan átalakultak rendszeresen üléselő testületekké, egyre növekvő hatáskörrel. Az Ellenőrző, majd Gazdasági Intéző Bizottság összefogta a korábban „ágazati sovinizmus” miatt nehézkesen működő pénztárakat,⁴⁷ a Misszió Bizottság, valamint a Szövetség elnökségébe tartozó utazótítkár

nagyobb fegyelmi ügyekben jogosult volt intézkedni, s ellenőrizte a lelkészek meghívását, állomáshelyváltását is. Ezekben az irányító testületekben ráadásul jórészt ugyanaz a budapesti és környéki, értelmiségi jellegű lelkipásztori gárda foglalt helyet jó két-három évtizeden keresztül, ami jelentős tekintélyt kölcsönzött személyüknek. A központi szervek alá pedig gyakorlatilag közvetlenül tartoztak a gyülekezetek (körzetek), időnként megrendezett területi gyűléseiknek komoly hatásköre és illetékessége nem volt.

A Felvidék visszatérése után viszonylag egyszerű dolga volt a budapesti központnak. Alexovits Györgyöt behívták a Végrehajtó Bizottság, a gyakorlatilag a lelkészi kollégiummal megegyező döntéshozó testület tagjává, körzetét pedig magától érte-

tődő módon vették be a többi magyarországi körzet közé.

A magyarországi rendszer főként az erdélyi szerveződéssel szemben tűnt már-már autoriternek. A Romániához került területeken inkább a korábbi „szabad baptista” struktúrát, a nagy tekintélyű „anyagyülekezetek” köré épülő közösségek koncepcióját alkalmazták a helyi viszonyokra: Nagyvárad ügyei az őt követő hitközségek számára mintául, viszonyítási pontul szolgáltak⁴⁸ – ugyanakkor nem képeztek központi akaratot, s nem állt mögöttük erős „végrehajtói hatalom”. A gyülekezetek érdekérvényesítésének és fellebbezésének fóruma a néhány körzetből álló hitközség volt, ezen az erős középszinten rendeződött el az ügyek többsége. A kor személyi ellentétekből kipattanó botrányai szintén a központ gyengesége felé hatottak. A Magyarországon hatályos jogszabályok viszont éppen ennek a középső szintnek a létezését nem engedélyezték az „egyetlen hitközség” egyházi jogi állapota miatt.

Az erdélyi átszervezés hosszas alkudozásainak és tárgyalássorozatainak feltárása meghaladná e tanulmány kereteit, így csak a végeredményt mutatjuk be. 1942. május 9-én Nagyváradon tartották meg a hitközségek és a Szövetség elnökségének záró tanácskozását.⁴⁹ A Baptista Hitközség Budapest felvette a Budapesti Anyahitközség nevet, és pro forma az ország egész területére kiterjesztette illetékességét, melynek gyakorlását azonban visszaszámaztatta két erdélyi hitközség kezébe. Ez a két hitközség, a nagyváradai magyar és a nagyváradai román az azonos anyanyelvű erdélyi hitközségek összevonásából született meg. A magyarba nem tartozott bele a kolozsvári és a szilágyballai hitközség, a két rivális csoportosulás „törzsterülete” inkább közvetlenül Budapestnek rendelte magát alá. Ellenben a román még ki is bővült, a négy erdélyi román hitközség mellé csatlakoztak ugyanis a délkelet-magyarországi román gyülekezetek. Ez az – ideiglenesnek szánt – berendezkedés időnként hatásköri konfliktusokat okozott Budapest és Nagyvárad között.⁵⁰

A Délvidék megszervezése, mely látszólag könnyebb feladatnak tűnt, szintén évekig elhúzódott. Segítségért még a visszacsatolás előtt, már 1940 szeptemberében kopogtattak a

Szövetség ajtaján az ottaniak, a Donaulander Mission csökkenő támogatása ugyanis nem tette tovább lehetővé a német prédikátorok mellett a magyar munkaerők fizetését is, így *Tary Károly*, a jugoszláviai baptisták pár hónappal későbbi elnöke,⁵¹ aki Sajkásszentivánról látta el a bácskai magyar gyülekezeteket, egzisztenciálisan egyedül maradt, fizetni a körzete sem tudta vagy akarta.⁵² 1941 augusztusában bejelentette visszavonulását.

Baranyai Mihály szövetségi utazótitkár 1941. augusztus végén utazott le először személyesen megvizsgálni mind-egyik nemzetiségi csoport helyzetét. Lelkipásztort azonban hiába kerestek erre a vidékre,⁵³ s az ügy függőben maradt. Baranyai legközelebb csak 1942 áprilisában utazott le tárgyalni, de ekkor sem járnak eredménnyel. Még ebben az évben valószínűleg *Bretz Vilmos* bajai prédikátor lett felkérve, mint a Misszió Bizottság területileg illetékes megbízottja, hogy intézze átmenetileg a magyar körzet ügyeit – ahol már fontolóra vették az önállóság feladását és a németekhez tagként való bejelentkezést is.

Közben lassan bár, de folytak a tárgyalások a helyi vármezei szervekkel a délvidéki baptisták helyzetének rendezésé-

ről. A hatóság engedélyezésüket bizonyos személyi feltételekhez kötötte⁵⁴ – feltehetőleg egy *Kontra István* nevű, pünkösdi jellegű hitet valló, Horvátországba kitoloncolt gyülekezeti tag lehetett számla a szemükben, aki hamis hitközségi megbízólevéllel visszaszökve ténykedett a területen.⁵⁵ Végül 1943 márciusában, egy területi konferencián sikerült hivatalosan is belépnie a Hitközségbe és a Szövetségbe a délvidéki baptistáknak.⁵⁶ Négy nemzetiségi alapú körzetet szerveztek, melyek közül azonban a magyarnak továbbra sem volt lelkipásztora. További sikertelen meghívások után végül megtalálták a lehető legjobb áthidaló megoldást: *Klemm Ferencet*, a horvát származású katonaszökevény seminaristát bízták meg 1943 decemberétől, hogy evangélistaként⁵⁷ legyen a pacseri magyar körzet lelki vezetője.⁵⁸

A szervezeti alapok lefektetése természetesen csak egy része annak, amire az újra egy hazába került baptisták szerves egységének kialakításához szükség volt. A profán, a felekezet működését biztosító tényezők összehangolása, a lelki és kulturális közösségvállalás, a visszatért részek problémáira adott feleletek, a közös jövőkép felvázolása egyaránt elmaradhatatlan volt ennek megvalósításához. E téren a felekezet

Nagytisztelétű

Stumpf Jenő urnak

Munkács

Vásártér utca 3.

Kedves Stumpf testvéri!

A régen várt és óhajtott történelmi fordulat megtörtént és kedves testvéreim, akik Munkács és környékén lagnak újból a magyar háza gyermekeivé váltak. Ez alkalomból a magyar országi baptisták nevében örömmel és testvéri szeretettel üdvözlöm kedves munkácsi testvéreimet és ismerőseimet. Amikor a rádió a jó hírt meghozta, hogy Munkács is visszakerül, háladással, örömmel és könnyes szemekkel gondoltam a testvérekre. Hálát adok Istennek, hogy ezt a régen várt változást Isten békességes uton hozta létre, s az örömünket nem zavarja a háboru botzalmainak zaja. Kérem, tessék átadni legszivélyesebb üdvözlőmet mindazoknak, akik az Ur népéhez tartoznak, vagy velük barátságban vannak, Remélem, hogy a testvéri kapcsolatokat hamarosan felvehetjük és együtt működhatunk Istenországának építésénél.

Kérem Stumpf testvért, hogy legyen szives velem közölni a visszacsatolt területen levő baptista gyülekezetek és prédikátorok címát, legalább is azokat, amelyek birtokában vannak.

Istenünk gazdag áldását kívánva vagyok

Öszinte testvéri üdvözléttel

Budapest, 1938. november 11.

nem teljesített rosszul, különösen, ha figyelembe vesszük a „hiánygazdálkodásnak” azt a mértékét, amivel nap mint nap számolnia kellett a budapesti központnak.

Alapvetően két faktor hiányzott a baptisták normális működéséhez, szinte végig a két világháború között: a pénz és az ember. Baranyai Mihály 1940-ben 60 ezer pengőre becsülte azt az összeget, amire a Központi Iroda, a Teológiai Szeminárium, a szociális intézmények és a bel- és külmisziós tervek fedezésére egy évben szükségeltetne.⁵⁹ A többségükben önfenntartó gyülekezetek önkéntes adományaiból,⁶⁰ illetve a lapkiadás és a könyvesbolt bevételeiből messze nem gyűlt össze ilyen nagyságrendű bevétel. Különösen súlyos érvágást jelentett, amikor 1940-ben az amerikai Déli Baptista Szövetség nem tudta tovább finanszírozni a szeminárium és a benne működő Bibliai Leányiskola, valamint az utazótitkár költségeit.

Emerből két téren mutatkozott hiány: a közösség vezetésében és a lelkipásztori állományban. A fentebb már említett körülmény, hogy a legfelső vezetési évtizedekre egy szűk kör kezében maradt, a többszörös tisztségviselés miatt azt is magával vonta, hogy egyidejűleg csak korlátozott számú helyre szállhattak ki a felekezet prominensei – akiket pedig mind igehirdetőként, mind a Szövetség embereként gyakran hívtak kiküldetésbe.⁶¹ A lelkipásztorok elégtelen száma pedig elősegítette a szórványosodást.

Szórványnak azokat a néhány fős gyülekezeteket nevezük, amelyek tagjai csak ritkán részesülnek a lelkipásztro-

ri szolgálat funkcióiból. A két háború között legnagyobb mértékben a dunántúli magyar gyülekezetek tekinthetők szórványnak, de Északkelet-Magyarországot is sújtotta ez a probléma. Néhány fős csoportokból csak hatékony és rendszeres lelkészi munkával gyakran fejlődnek ki életerős gyülekezeti közösségek – a dunántúli szórványok viszont néha évekig nem láttak prédikátort. Periférikus helyzetbe jutottak, fokozottan kitéve a demográfiai, népességmozgási folyamatoknak. Anyagilag és önbizalom terén is csak igen nehezen tudnak kiemelkedni helyzetükből ezek a mikroközösségek.⁶² Magyarországon nem egy prédikátor volt, aki alá 13-15 ilyen gyülekezet tartozott – s gyakran ezek együttesen sem tudták még lelkésze útiköltségeit sem megtéríteni. Ilyenkor avatkozott be a szűkre szabott költségvetésű Belmissziós Alap, 5–50 pengő közötti havi juttatásokkal segítve a „magántanuló hívők”⁶³ gondozót.

A visszacsatolt területek mindegyike gyakorlatilag ugyanezzel a problémával küzdött. A Felvidéken Negyed körzete is 18 gyülekezetből állt. Kassa és a hozzá tartozó Jablonca és Csucsom a belmissziós támogatásból tartotta fenn magát,⁶⁴ a losonci szlovák gyülekezet pedig bevallottan hanyagolta messze eső magyar fiáit. Kárpátaljáról ugyanez mondható el, ahogy kis megszorítással a Délvidékről is, bár ennek gyülekezetei tapasztalt véneik révén megszervezték a maguk igével való ellátását.⁶⁵ Erdély egyes területein viszont megdöbbentő méreteket öltött ez a jelenség. A negatív „rekordot” Sándor Illés tartotta, aki hárommegyéni gyülekezetének bejárásához hétezerrel több kilométert tett meg egy évben. Ezek a körzetek ráadásul még az anyaországiaknál is szegényebbek voltak – példának okáért Négerfalva körzet 29 gyülekezetének éves bevétele mindössze 303 pengőt tett ki 1941-ben.⁶⁶

A rendszerből a visszacsatolások után hiányzó legalább harminc prédikátort néhány év alatt lehetetlen volt pótolni – de megtalálták a hosszú távú megoldás útját a szemináriumi képzés fejlesztésében és kapacitásának növelésében. A közösség erején felüli áldozatokat hozott a kieső amerikai segély pótlásáért, s nagy számban, programszerűen vett fel a visszacsatolt területekről származó, több nyelven beszélő fiatalokat.⁶⁷ A Szilágyságban,⁶⁸ a Délvidéken, Bánffyhunyadon⁶⁹ már velük enyhítették az égető munkáshiányt. A sokáig elhanyagolt felvidéki területeknek is megett idővel a maguk gazdája.⁷⁰ A felekezeti működés bőségebb finanszírozására azonban nem tudtak előállni reális tervvel.

Más tekintetben viszont sikeresnek mondható a reintegráció. Az anyaországi közösség vezetői által tartott hitméllyítő és evangelizáló körutak, a gyülekezetek, lelkipásztorok kölcsönös meghívásai hamar helyreállították a megbomlott kapcsolati hálókat. Az erdélyi és délvidéki baptista lapok⁷¹ nem kaptak megjelenési engedélyt a kormányzattól, ezért összevonták ezeket a háborús viszonyok miatt nyolcoldalásra redukált *Békehírnökkel*, mely híryanagát tekintve legalább, sőt inkább lett erdélyi és kárpátaljai, mint anyaországi lap, s vezércikkeinek írói között is gyakran bukkannak fel a jobb tollú „visszatért” lelkipásztorok. A közösség nagy konferenciáinak előadói között is képviseltették magukat a felvidéki és erdélyi vezetők.

Kölcsönösen áramlottak a csoportok között a szellemi „termékek” – míg a *Békehírnök* hasábjain erdélyi misszió-

történeti írások jelentek meg, addig Kirner A. Bertalan „Biharországban” és Székelyföldön tartott előadásokat az ana-baptistáknak és baptistáknak általa a felekezeti köztudatba beültetett kapcsolatairól. Az új kiadású hit hangjai énekeskönyvek, a budapesti könyvkereskedés kiadványai gyorsan elterjedtek a visszatért területeken is. Szimbolikus jelentősége volt a felvidéki Krasznahorka vára (Fischer András ana-baptista mártír halálának színhelye) és az erdélyi Konya-sír hivatalos meglátogatásának.

A közösség dinamikájára is jó hatással volt a határváltozás. Erdély gyülekezetei gyors imaházépítésekbe kezdtek, többet ezek közül országos adakozásból valósítottak meg. Különösen Kárpátalján feltűnő a bemerítési alkalmak és a bemerített tagok nagy száma, évi legalább 40-60 fővel gyarapodott az ottani közösség. Ugyanott a rendszeres gyülekezetimunkás-avatások nemcsak az extenzív, de az intenzív fejlődésnek is tanújelét adják. Helyi szinten önszerveződő evangélizációk, zenekaros országjárások jelzik az energiák felszínre törését.

A rétegszervezetek, mint az Országos Baptista Nőszövetség vagy a Magyar Baptista Ifjúsági Szövetség, szintén felvették a kapcsolatot a visszatért területek nő- és ifjúsági egyleteivel. Bár előbbinek ügybuzgó munkatársai néhol ellenzéseket keltettek a felkeresett gyülekezetekben, mégis sikerült lendületbe hozni és szervezettebbé tenni az egyleti köröket. Kezdeményezőkétségükben és erejükben azonban megőrizték fölényüket az anyaországi, főleg a budapesti szervezetek, munkájukban néhány lépéssel mindig a többiek előtt jártak.⁷²

Pénzügyileg sem határolódtak el egymástól az egyes területek: minden régióból nagyjából egyforma rendszerességgel érkeztek az adományok a pénztárakba. A szociális intézmények új tagjait, a székelyhídi menházat, az alsóneresznicai árvaházat és a délvidéki baptisták menházát meghagyták ugyan önálló gazdálkodási egységeknek, de országos adakozási ügygárrá tették fenntartásukat. A baptista „munkaerőpiacra” megérkeztek a ruszin cselédek, erdélyi mesteremberek és kereskedők, akik a *Békehírnök* hirdetési rovatában zárkóztak fel az anyaországiak által már régóta alkalmazott munkaközvetítői fórum kihasználása terén.

Összegzés

Minden aránytalansága és lassúsága ellenére sikerrel hajtotta végre a reintegráció nehéz munkáját a baptista közösség. Különböző érdekköröket, vallásossági mintákat és hagyományokat kovácsolt össze egy működőképes rendszerré. Ha sok váratott is magára, de rendezni tudta a legperiférikusabb közösségek helyzetét is.

Két okból volt ez lehetséges. Egyrészt baptistának lenni egy meglehetősen nagy kiterjedésű „eszmei csomag”, vallási és profán értékrend elfogadását, az azzal való azonosulást jelentett. Ez egy olyan széles platformot, alapos „minimumot” jelentett, amelyen állva, amelynek meglétére építve valóban egységet lehetett létrehozni. És éppen ez a széles alap tette lehetővé a rugalmasságot, a helyi viszonyokhoz való bátor alkalmazkodást.

Másrészt a felekezet működtetése során a közösség normatív erejű döntéseket hozott és közvetített, azonban végig meghagyta a lehetőséget arra, hogy lokális szinten ezt

árnyalják, módosítva alkalmazzák. Tehette mindezt azért, mert a központi intézmények kontroll alatt tartották a helyi közösségeket, s beavatók voltak, ha a normától való eltérés túlment a biztonságos határokon.

A felekezetnek ilyen mértékben sikeres struktúrát és „politikai gondolkodásmódot” azóta sem sikerült kialakítania.

Irodalom, források

- A Baptista Levéltár forrásai.
- BL/III/A = Központi egyház kormányzati iratok. Jegyzőkönyvek, szabályzatok.
- BL/IV/B = Szakbizottsági iratok. Misszió Bizottság.
- BL/V/D = Egyházi szervezetek és intézmények iratai. Nőszövetség.
- BL/VI/A = Gyülekezet iratok. Általános gyülekezeti iratok.
- BL/XIV/C = Anyakönyvezés. Statisztikai sorok.
- BL/KT = Kézirattár.
- BTA KVT = Baptista Teológiai Akadémia Könyvtára.
- ESZES – 2010 Eszes Zoltán: *Ében-Háezer. A nagyváradi magyar baptista gyülekezet 125 éves története*. Nagyvárad, ITM, 2010.
- GERZSENYI – 1996 Gerzsenyi László: A baptista misszió önállósulása (1894–1920). In *Krisztusért járva követségben. Tanulmányok a magyar baptista misszió 150 éves történetéről*. Szerk. Bereczki Lajos. Budapest, MBE, 1996. 95–134.
- KISS – 1992 Kiss László: *Erdélyi magyar baptista missziótörténet*. Kézirat. Nagyvárad, 1992. BL/KT.
- KONDACS – 1996 Kondacs Pál: A felvidéki magyar baptista misszió története. In: *Krisztusért járva követségben. Tanulmányok a magyar baptista misszió 150 éves történetéből*. Szerk. Bereczki Lajos. Budapest, MBE, 1996. 358–367.
- LÁSZLÓ – 1989 László Gábor: *A szórványmisszió múltjának tanulságai, jelenének tényei, a jövőjének lehetőségei*. Kézirat. Nagydobos, 1989. BL/KT.
- LÁSZLÓ – 2010a László Gábor, ifj.: *A Baptista Világszövetség békéltető bizottságának tevékenysége Magyarországon, 1907–1908*. Kézirat. 2010. BL/KT.
- LÁSZLÓ – 2010c László Gábor: *A magyar baptista vallásosság változása. Interjúk a hétköznapi és szakrális vallásosságról*. Kézirat. Budapest, 2010. BL/KT.
- LÁSZLÓ – 2011 László Gábor: A „pápa” és az „uzurpátor” – A magyarországi baptisták belső feszültségei az 1900. évi békési konferenciáig. In *Memoriae Commendamus. Tanulmányok a XI. Eötvös Konferencia Történeti Üléséről*. Szerk. Kapitány Adrienn–Locsmánci Dániel. Budapest, Eötvös Collegium Történész Műhely, 2011. (Acta Historica Collegii de Iosepho Eötvös Nominati. Series 1., Nr. 2.) 185–229.
- MADARÁSZ – 1998 Madarász Dezső: *A Budafoki Baptista Gyülekezet evangélizációs működése a kommunizmus évtizedei alatt*. Kézirat. Budapest, 1998. BTA-KVT.
- MÉSZÁROS – 1996 Mészáros Kálmán: Fellendülés és újjászervezés (1920–1938). In: *Krisztusért járva követségben. Tanulmányok a magyar baptista misszió 150 éves történetéből*. Szerk.: Bereczki Lajos. Budapest, MBE, 1996. 135–193.

- MÉSZÁROS – 2009 Mészáros Kálmán, ifj.: „Evangélicizációt szerveztünk az Isten országa terjesztése céljából.” *A Magyarország határain kívül élő magyar baptista közösségek missziói tevékenységének múltja, kitekintéssel a jelenre.* Kézirat. Budapest, 2009. BL/KT
 - NAGYNÉ – 2008 Nagy Sándorné: *A Kiskőrösi Baptista Gyülekezet missziótörténete.* Kézirat. Kiskőrös, 2008. BTA-KVT.
 - NYÚL – 1996 Nyúl Zoltán: A baptista misszió áttekintése a Délvidéken. In *Krisztusért járva követségben. Tanulmányok a magyar baptista misszió 150 éves történetéből.* Szerk. Bereczki Lajos. Budapest, MBE, 1996. 367–384.
 - POPOVICI – é.n. Popovic, Alexa: *A romániai baptisták története, I.* Magyar fordítású kézirat. h.n. é.n. BL/KT
 - SOMOGYI – 1940 Somogyi Imre: *Örökmécs. Versek.* Budapest, Gyóni Géza Irodalmi Társaság, 1940.
 - STUMPF – 1996 Stumpf Jenő Béla: A kárpátaljai baptista misszió történetének vázlata. In *Krisztusért járva követségben. Tanulmányok a magyar baptista misszió 150 éves történetéből.* Szerk. Bereczki Lajos. Budapest, MBE, 1996. 384–389.
 - SZEBENI – 2010 Szebeni Olivér: *Német baptisták Magyarországon.* Budapest, Baráti Missziós Alapítvány, 2010.
 - SZIGETI – 1987 Szigeti Jenő: A kisebb magyarországi egyházak. In *Magyar protestantizmus 1918–1948.* Szerk. Lendvai L. Ferenc. Budapest, Kossuth, 1987. 188–263.
 - SZUHÁNSZKY – 2005 Szuhánszky T. Gábor: A Magyarországi Metodista Egyház története 1920 és 1945 között. In *Keskeny utak. Tanulmányok a Magyarországi Metodista Egyház történetéről.* Szerk. Lakatos Judit. Budapest, Magyarországi Metodista Egyház, 2005.
 - TÓTH – 1990 Tóth Boglárka: *A szilágysági kereszténység kialakulása és működése 1990-ig.* Kézirat. Budapest, 2008. BTA-KVT.
 - ZÁGONI – 2010 *Baptisták a második világháborúban.* Szerk. Zágoni Jenő. Budapest, Baptista Levéltár, 2010.
- létszám 8394 fő. Közben a baptista lapok forgalma mintegy 25%-kal bővült.
6. Gerzsenyi, 1996, 129.
 7. Heinrich Meyer 1919-ben, Kornya Mihály 1917-ben halt meg.
 8. Nagyné, 2008. 73.
 9. Udvarnoki Béla 1939-es tengerentúli körútja alkalmával rendszeresen tartott a revíziót, a „magyar igazságot” népszerűsítő előadásokat az ottani magyarok körében.
 10. Lásd például Somogyi, 1940.
 11. A felekezet arca ebből a szempontból kettős. Egyrészt a zsidómentésben számosan közülük részt vesznek, másrészt viszont nem voltak feltétlenül jó véleménnyel az áttért zsidó hívóktól. [Udvarnoki Béla levele Laub Jánoshoz. (Budapest, 1943. I. 15.)] BL/IV/B/2.
 12. Cserhalmi Imre számol be erről Somogyi Imrének az irsai gyülekezetben tapasztalt ilyen jelenségekről. [Cserhalmi Imre levele Somogyi Imréhez. (Irsa. 1941.)] BL/IV/B/2.
 13. A Dunántúl német baptistái között teret hódított a Volksbund, s sokan közülük várták a nagy német felemelkedés idejét. Hasonló jelenségről számolnak be a budafoki gyülekezetben is. Madarász, 1998. 6.
 14. 1935-ben a kétegyházi román gyülekezetben az istentiszteleten egy uszító, nacionalista román vers hangzott el a szolgálatok során. Az eset nagy port kavart, s kis híján Rusz Demeter lelkipásztor állásába került. Az ügy anyaga BL/IV/B/3.
 15. És tudatosan vallotta a különbségeket. *Békehírnök.* 1940. 14. sz. 59. p. „A magyarok istene...”
 16. *Békehírnök.* 1942. 11. sz. 41. „Hirdetések”.
 17. Például Welker József, a MOB nyomda vezetője, vagy a csorvási Kóródi Dániel, hajdani direktórium tag.
 18. *Békehírnök.* 1942. 26. sz. 104. „A kormányzó úr...”
 19. Az Országos Baptista Nőszövetség jegyzőkönyve. 32. BL/V/D/5.
 20. Értékes válogatást közöl ebben a tematikában mozgó írásokból Zágoni, 2010, 307–360.
 21. Kuhn János: Militarizmus vagy pacifizmus?
 22. *Békehírnök.* 1942. 15. sz. 59. „Hazafias ünnepélyt rendeztek...”
 23. *Békehírnök.* 1943. 17. sz. 67. „Bajtársi találkozó Nagyváradon”
 24. Ettől eltérő véleményekről, belső béketáborról és kifejezetten baloldali pacifizmusról számol be ugyanakkor Szigeti, 1987, 248–249. Nyilvánvalóan létezett ilyen álláspont is a felekezet kebelén belül, de nem vagyunk biztosak abban, hogy a hivatkozott tanulmányban nem növeli-e nagyobbra ezt a jelenséget valós önmagánál nagyobbra az „idők szava” s a szabadegyházak akkori érdeke.
 25. Ennek oka, hogy az 1905-ben állami elismerésre felterjesztett hitközségek közül Apponyi Albert következő évi felülvizsgálata csupán a minden törvényes követelménynek megfelelő budapesti hitközség státuszát nem vonta vissza.
 26. Az el nem ismert vallási közösségeknek nem lehetett tulajdona. Részben emiatt lett gyakorlat a gyülekezet által megbízott névhordozóra íratni az ingatlanokat, de a ha-

Jegyzetek

1. Ebben a fejezetben a két világháború közti időszak baptista felekezetének elsősorban ideológiai változásait követjük nyomon. Az általános áttekintéshez lásd Mészáros, 1996.
2. Gerzsenyi, 1996, 95.
3. A Magyar Királyságon kívül csak elenyésző számban éltek baptisták a Monarchia más területein. Csoportjait az Osztrák–Magyar Baptista Szövetség fogta össze, amelynek azonban a Magyar Királyság baptistái 1897 óta nem voltak tagjai.
4. A két szövetség kialakulásának eredetéről lásd László, 2010a és László, 2011, a kérdéstről általánosságban Gerzsenyi, 1996.
5. A statisztikát közli Nagyné, 2008, 73–74. A trianoni sokk által okozott hatalmas lendületet, de talán a társadalom kollektív lelki állapotát is jelzi, hogy a következő évi kimutatásban 43 újonnan alakult gyülekezetet találunk, s 1062 fő lett bemelegített tag tizenkét hónap alatt. A teljes

- gyatéki úton szerzett telkek, imaházak is gyakorta maradtak hanyagságból magánszemély nevében. Ebből számos kellemetlenség származott még a '30-as évek végén is, például a pitvarosi és apátfalvai imaházak ügyében. Szövetségi értesítő. 1937. november. BL/III/A/5.
27. Mészáros, 2010. 153.
28. 1922-ben 195 német, 283 szlovák és 117 magyar baptista élt a területen. Nyúl, 1996, 370.
29. Szebeni 2010, ill. [A Jugoszláviai Német Baptista Szövetség levele az MBGYSZ Végrehajtó Bizottságához. (é.n.)] BL/III/D/2.
30. Egy érdekes levélváltás 1931-ből, éppen Kikinda kapcsán, tovább bonyolítja a délvidéki szervezeti körképet. Johann Wall helybéli lelkész az anyakönyvvezetők áttérési ügyek kezelésében mutatott aggályaira feleletül ugyanis kvázi hivatalos megbízást nyer Nagy Pál BHB elnöktől, hogy fölvehessen tagokat a Hitközségbe. Hogy ez az intézkedés valóban átment-e a gyakorlatba, s ha igen, meddig és milyen mértékben hatott, nem tudjuk. Mivel azonban a szakirodalom semmi ilyen jellegű kapcsolatot nem említ, nem próbálunk még hipotetikus feltevésekbe sem bocsátkozni a kérdésben, csak jelezzük e két irattal a délvidéki helyzet bonyolultságát és ismereteink bizonytalan voltát. [Johann Wahl levele Nagy Pálhoz. (Kikinda, 1931. VI. 24.)] és [Nagy Pál levele Johann Wahlhoz. (Budapest, 1931. VI. 25.)] BL/IV/B/3.
31. Eszes, 2010. 62.
32. Popovici, 88–93.
33. Kiss, 1992. 278.
34. *Béke hírnök*. 1942. 24. sz. 94–95. Darabont Gyula: „A nagyváradai baptista gyülekezet története”.
35. Kiss, 1992. 302
36. Uo., 301.
37. Kondacs, 1996. 360.
38. Stumpf, 1996. 385.
39. MBE-statisztika. 1941. BL/XIV/C
40. László, 2010c. 158.
41. [Bokor Barnabás levele Somogyi Imréhez. (Nagyvárad, 1940. XII. 18.)] BL/IV/B/3
42. MBE statisztika. 1941. BL/XIV/C
43. Jegyzőkönyv. Felvétel az MBGYSZ elöljárósági ülésén, 1940. XI. 15. BL/III/A/16.
44. Szuhánszky, 2005. 133.
45. E kérdéskört a *Szolgatárs* korábbi számaiban megjelent tanulmányok tárgyalják részletesen.
46. A jogvédelem Somogyi Imre elnöki programjának volt sarokpontja, de személyétől függetlenül is gyakorolták. Egy időben még saját „ügyési irodát” is fenntartott az MBGYSZ.
47. A kérdés újra és újra megjelenik az 1921 és 1940 közötti valamennyi konferenciái jegyzőkönyvben.
48. Eszes, 2010. 72.
49. *Béke hírnök*. 1942. 21. sz. 82. „Hitközség-közi értekezlet Nagyváradon”
50. [Bokor Barnabás levele Bányai Ferenchez. (Nagyvárad, 1941. I. 13.)] BL/IV/B/3.
51. *Béke hírnök*. 1941. 1. sz. 3. „A jugoszláviai magyar baptisták”.
52. Az MBGYSZ Elöljáróságának jegyzőkönyve. 1940. IX. 15. BL/III/A/16.
53. [Rauch János levele Baranyai Mihályhoz. (Belecska, 1942. I. 15.)] A megkeresett, nemrégén végzett seminarista a Donaulander Mission fizetett alkalmazottja volt, s így nem vállalta a felkérést. BL/IV/B/2.
54. [Somogyi Imre levele Bretz Vilmoshoz. (Budapest, 1942. XII. 23.)] BL/IV/B/3.
55. [Huszár Antal levele Nagy Pálhoz (Vajszka, 1943. I. 16.)] BL/IV/B/3.
56. *Béke hírnök*. 1943. 15. sz. 58–59. „Bácskai missziónk”
57. Az evangélista a gyülekezeti munkások egy kategóriája a baptistáknál, hasonlóan a vénekhez és a diakónusokhoz. Feladatuk: „az evangélium hirdetése, a vigaszra szorulóknak meglátogatása és a prédikátorok mellett való közreműködés. Munkásságáról tartozik időnként központi elöljáróságunknak jelentést tenni.” [Evangélistamegbízás Pintér Sándor részére. (Budapest, 1934. VII. 10.)] BL/VI/A/22
58. Hivatalos igazolvány Klem Ferenc részére. Budapest. 1943. XII. 20. BL/IV/B/2
59. *Béke hírnök*. 1940. 16. sz. 68. „Felhívás”
60. Kinek-kinek lelkiismeretére bízott döntése volt, hogy ad-e jövedelméből tizedet a közösségnek, illetve hogy milyen célokra mennyit adakozik. Egy nagyon kis mértékű fejadó befizetését – a Központ eltartására – elvárták minden egyháztagtól, de befizetését nem ellenőrizték.
61. Részben ez a magyarázata a délvidéki ügy lassú megoldásának is.
62. A témáról bővebben László, 1989.
63. *Béke hírnök*. 1943. 20. sz. 77–78. „Levél egy szórvány-testvérhez”
64. [Kovács Gyula levele Bányai Ferenchez. (Kassa. 1941. IV. 24.)] BL/IV/B/1
65. Jegyzőkönyv a dél-bácskai baptista gyülekezetek gyűlésén. Pacsér. 1942. XII. 5. BL/IV/B/3.
66. MBE statisztika. 1941. BL/XIV/C.
67. *Béke hírnök*. 1940. 12. sz. 50. „Szemináriumi statisztika”.
68. *Béke hírnök*. 1944. 6. sz. 23. „Prédikátoravatás Szilágybálon”.
69. *Béke hírnök*. 1942. 41. sz. 163. „Prédikátoravatás Bánffy-hunyadon”.
70. Ennek megoldását, ahogyan az ungvári misszióállomását is, a Belmissziós Alapból finanszírozták. Ez erős tiltakozást váltott ki a dunántúli, szintén erre a forrásra utalt lelkészekből. [Boros Mihály levele Somogyi Imréhez. (Komárom. 1940. XII. 31.)] BL/VI/A/20.
71. Erdélyben: *Szeretet, Igazság Tanúja, Údv Üzenete* és mellékleteik, Délvidéken a *Vedd és Olvasd!*
72. A Nőszövetség magára vállalta egy diakonisszaintézmény és a lelkészi nyugdíjalap felállítását. Az MBISZ már a budapesti iskolák szintjén szervezte tevékenységét új Diákszakosztályában.